

Меруерт Тулебаева

*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
постдокторанты, саяси ғылымдарының кандидаты*

(Астана, Қазақстан)

e-mail: meruken@mail.ru

ҚР ОҢТҮСТІК АЙМАҒЫНЫҢ АУЫЛ ЖАСТАРЫ: ӘЛЕУМЕТТІК ЗЕРТТЕУЛЕРГЕ ТАЛДАМАЛЫҚ ШОЛУ

Аңдатпа. Осы мақала елімізде кейінгі жылдары ауыл жастары жайында жүргізілген әлеуметтік зерттеу нәтижелерін сыни тұрғыдан түсіндіруге тырысады. Әртүрлі деңгейде жарық көрген зерттеу материалдары талданып, Қазақстан Республикасының оңтүстік аймақтағы ауыл жастары мен ауыл тұрғындарының мүдделері тұрғысынан қарастырылады. Автор ауыл жастарын зерттеуде сапалық зерттеу нәтижелеріне жете мән беру қажеттілігіне назар аударады. Бұл зерттеу ауыл жастары, ауыл және ауылшаруашылығын дамыту бойынша кеңірек зерттеу мен ұсынысты толықтыру қажет екеніне тоқталады.

Түйін сөздер: *ауыл жастары, оңтүстік аймақ, мәселелер, әлеуметтік зерттеулер, даму.*

Меруерт Тулебаева СЕЛЬСКАЯ МОЛОДЕЖЬ ЮЖНОГО РЕГИОНА РК: АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Аннотация. Социологические исследования сельской молодежи последних нескольких лет представляют возможность для подробной и критической интерпретации результатов этих исследований. Настоящая статья анализирует и обобщает разрозненные материалы исследований и интерпретирует их в контексте глубинных интересов сельской молодежи и населения села южных регионов Республики Казахстан. Автор обращает внимание на необходимость более детальных исследований сельской молодежи и исследований качественных показателей характерных для сельской молодежи. Существующий уровень исследований необходимо дополнить и расширить для более качественной выработки рекомендаций по развитию сельской молодежи, села и сельского хозяйства.

Ключевые слова: *сельская молодежь, южные регионы, социологические исследование, проблемы, развитие.*

Meruyert Tulebayeva RURAL YOUTH IN THE SOUTHERN REGION OF RK: AN ANALYTICAL REVIEW OF SOCIAL RESEARCH

Absrtact. Sociological studies of rural youth for the last recent years represent an opportunity for detailed and critical interpretation of results of those studies. This article analyzes and generalizes scattered materials of research and interprets them in the context of interests of rural youth and population of the country of Southern regions of the Republic of Kazakhstan. The author pays attention to the necessity of more detailed research of rural youth and studies of qualitative indicators inherent for rural youth. Existing level of studies needs to be added and broaden for mire qualitative making recommendations on development of rural youth, the country and agriculture..

Keywords: rural youth, southern regions, sociological research, problems, development.

Кіріспе

Елімізде кейінгі жылдары жастар мәселесі тақырыбында жүргізілген көптеген әлеуметтік зерттеулер ауыл жастарының жай-күйі мен болашағы туралы талдау мен ұсыныстар әзірлеуде негізгі зерттеу көзі болып табылады.

Қазір қолда бар статистикалық мәлімет қорын, жаппай сауалнама нәтижелері мен терең сұқбатты талдау ауыл жастары арасында қалыптасқан жасырын паттерндік заңдылықтарды алдын алуға мүмкіндік береді. Осындай келеңсіз мәселені ерте бастан анықтау ауыл жастарының дамуына оң ықпал етіп ғана қоймай, олар үшін өзекті мәселені дер кезінде тиімді шешу жолын тауып және жаңадан туындайтын мәселенің алдын алуға көп септігін тигізеді.

Ауыл жастары заманауи қауіп-қатерлерге тез ұшырайтын осал әлеуметтік топтың бірі екені ақиқат. Оларға өзіндік ерекшелік, талап пен талғам, қажеттілік, сондай-ақ өзіндік даму жолы тән. Әрине ауыл жастарынан мемлекеттік саясаттың бір бағыты жастар саясатының аясында жүзеге асуы тиіс ұстанымдар күтілетіні сөзсіз.

Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңы 3-бабына сәйкес «Мемлекеттік жастар саясатының мақсаты жастардың рухани, мәдени, білім алып, кәсіби және дене бітімінің толыққанды дамуы, шешімдер қабылдау процесіне қатысуы, ойдағыдай әлеуметтенуі және олардың әлеуетін елді одан әрі дамытуға бағыттау үшін жағдайлар жасау болып табылады» [1] деп айқындалған.

Бірақ мемлекеттік жастар саясатының мақсаты заңда осылай тайға таңба басқандай жазылғанымен, кейбір жағдайда заң бойынша саяси тетіктер алға қойған мақсатқа қол жеткізуде кепілдік бола алмай жатады. Жастар саясатын жүзеге асыру тетіктерін жетілдіруде жастар бойынша жүргізілген әлеуметтік зерттеулер жастар мәселесін тереңірек түсініп, жастар саясаты туралы мемлекеттік саясаттың бағытын анықтауға және оны тиімді етуге, ықтимал қателіктер мен тәуекелдерді алдын алуға мүмкіндік береді.

Жалпы елдің дамуы мен болашағына кедергі болатын кез келген қоғамдағы келеңсіз жағдайлар мен қателікті дер кезінде анықтау, әсіресе мемлекет болашағының негізі болып табылатын жастарды жіті назарда

ұстау өте маңызды. Осы ретте жастарға қатысты жүргізілетін әлеуметтік зерттеу нәтижелерінің сапасына талап жоғары болуы қажет.

Ауыл жастарын зерттеу туралы сөз еткенде оның әр түрлі аспектілеріне және ең алдымен заңнамада көрсетілген мемлекеттік жастар саясатының мақсатына баса назар аудару ләзім, алайда осы салада жүргізіліп жатқан зерттеулер жастар туралы маңызды мәселенің толық жиынтығын қамти алмайды. Мәселен, қазақстандық әртүрлі зерттеушілердің диссертациялар мен монографиялар аясында Қазақстанның жастар саясатына немесе оның жекелеген аспектілеріне арналған. Еліміздегі аймақ жастарын зерттеуге қатысты мысалы, Д.Н.Шайкиннің «Қазақстан Республикасында жастар еңбегін пайдаланудың әлеуметтік-экономикалық аспектілері: Солтүстік Қазақстан облысы мысалында» атты диссертациясын [2] зерттеуші Солтүстік Қазақстан облысы мысалында бір әлеуметтік лифтінің даму аспектілерін қарастырады. Осы уақытқа дейін ауыл жастарының әлеуметтік жай-күйі туралы бірде-бір диссертациялар жазылмаған. Осы уақытқа дейін аймақтағы ауыл жастарын әлеуметтік лифт тетіктері арқылы бейімдеу мен интеграциялауға арналған бірде-бір зерттеу жүргізілмеген.

Ауыл жастары туралы зерттеу жүргізгенде нақ осы мәселеде тиімді саясатты қалай қалыптастырып жүргізе аламыз, қоғам мен мемлекет үшін жағымсыз салдар мен нәтижелерге жол бермеу үшін тиімді тәсіл қандай екеніне қол жеткізу маңызды, себебі жастар - әлеуметтік протест пен өзгерістердің басты факторы, урбандалу деңгейі тым күшейіп келе жатқан ауыл жастарын тиімді тетіктер арқылы қалалық өмірге бейімдеу мен шоғырландырудың орасан маңызы бар. Кеше «Қаңтар оқиғасы» кезінде әлеуметтік күші ауыл жастары болғаны анық, себебі ауылдан келіп қалада өз орнын таппай жүрген ауыл жастары арасында наразылық әлеуеті жоғары.

Сондықтан, жастар ең көп шоғырланған оңтүстік аймақтағы ауыл жастарының урбандалуын бейімдеуге қатысты әлеуметтік зерттеулер аса қажет, ауыл жастары мәселесін назардан тыс қалдыруға болмайды, қоғам үшін аса маңызды мәселе екені анық.

Жалпы жастарды зерттеу мынадай бірқатар мәселелерді қамтиды: экономикалық жағдай, әлеуметтік жағдай, жұмыспен қамту, білім, қоғамдық өмірге қатысу және демалыс уақытын өткізу.

Аталмыш зерттеу қолжетімді әлеуметтік зерттеулерге сүйене отырып Қазақстан Республикасының оңтүстік аймақтағы ауыл жастары туралы мәліметтерді талдау, сондай-ақ оларға жаңа түсіндірме беру сияқты мақсатты қойып отыр. Сонымен бірге, осы мақала жоғарыда көрсетілген саладағы әлеуметтік зерттеулердің нәтижелерін талдауға және қорытындылауға деген талпыныс болып табылады.

Зерттеу әдістері

Мақалада Қазақстан Республикасының оңтүстік аймақтағы ауыл жастарына арналған бірқатар әлеуметтік зерттеулерге талдау жүргізіліп қорытынды жасалады. Бұл жұмыста әлеуметтік зерттеудің негізгі және қосымша

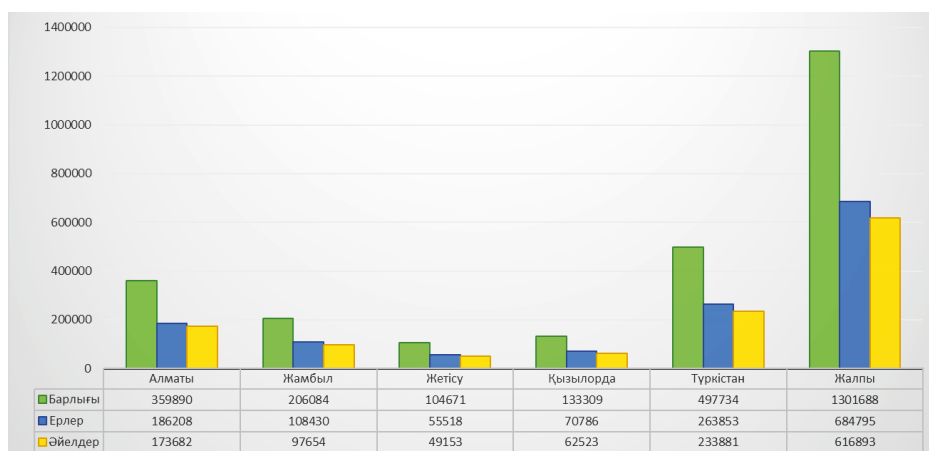
деректер жиынтығы қолданылды. Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері сыни түйсіну, салыстырмалы талдау тұрғысынан қарастырылады.

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Қазіргі ҚР жастары туралы жалпы сипаттама

Ұлттық статистика бюросының 2023 жылғы қаңтар айында алынған мәліметіне сәйкес Қазақстан Республикасы халық саны -19 854 083 адамды құрады. Оның ішінде жастар саны 5 726 629 адам, бұл өз кезегінде мемлекет халқының жалпы санының 28,84 пайызы, оның ішінде қала жастары - 3 560 613 адам (17,94%), ауыл жастары - 2 166 016 адам (10,90%) [3].

Халықтың үштен бір бөлігі 14 пен 35 жас арасындағы жастар, басым бөлігі қала жастары, ал ауыл жастары халықтың жалпы санының оннан бір бөлігін құрайды. Төмендегі ҚР оңтүстік аймақтағы ауыл жастары бойынша мәлімет [3].

1-сурет. ҚР оңтүстік аймақтағы ауыл жастары бойынша мәлімет

Қарап отырсақ бұл мәлімет мемлекетте басқа өңірге қарағанда жастардың басым бөлігі оңтүстік аймақта екенін тағы да дәлелдейді. Түркістан және Алматы облыстары ауыл жастарының саны бойынша көш бастап тұрса, жастардың ең аз үлесі елдің солтүстігінде. Алматыдағы жастар саны тек бала туу ғана емес, өзге өңірлерден ішкі көші-қон есебінен де өсуде. Тағы бір назар аударарлық қарастырып отырған облыстарда еркек саны әйелдерден артық.

Ауылда өмір сүру салтының қалалық ортаға қарағанда өзіндік ерекшеліктері бар. Қалалық ортада өмір сүрудің түбегейлі артықшылығы жастар үшін әлеуметтік лифтің айтарлықтай санының бар болуы және қолжетімділігі, ал өз кезегінде ауыл жастары осындай артықшылыққа ие емес және сол себептен олар өмір сүру жағдайын жақсарту мақсатында қалаларға көшуге мәжбүр.

Көптеген зерттеушілер ауыл жастарының басты мәселесі: қала мен ауыл жастарына мемлекет беріп отырған мүмкіндіктер арасындағы алшақтық инфроқұрылымды дамыту, сапалы білім мен медицинаның қол жетімділігі, жемісті еңбек ету, демалыс пен бос уақытты пайдалы өткізуді ұйымдастыру және тағы да басқалар жатады [4].

Кейінгі үш жыл көлемінде өзінің қалалық замандастарымен салыстырғанда ауыл жастары қосымша білім алумен аз қамтылған күйде қалып отыр. Сонымен бірге 2020-2021 жылдары COVID-19 пандемиясы кезінде қашықтан оқыту формасына көшу қала мен ауыл арасында айтарлықтай цифрлық алшақтық барын көрсетті. Интернет жылдамдығының баяулығы, оқушылардың компьютерлік техникаға қол жеткізуінің әркелкі болуы, қашықтан оқыту форматына педагогтердің дайын болмауы сияқты мәселелер де сақталуда [4].

Орта және жоғары оқу орынында білім алып маман болып қалыптасу тек қалалық жерде ғана орын алады.

Сарапшылардың ұсыныстары бойынша ауылмен қала арасындағы алшақтықты төмендету үшін алдымен материалдық, ақпараттық, инфрақұрылымдық және білім беру саласындағы теңсіздікті жою керек [5].

Жалпы жастар туралы айтқанда, мемлекеттік және мемлекеттік емес құрылымға қатысты мынандай негізгі бағытты бөліп көрсеткен абзал.

Бірінші кезекте жалпы жастардың ең басты мәселесін анықтап шешу жолдарын табу, яғни ауылдық және қалалық жастардың әрқайсысын бөліп қарастыру.

Екінші кезекте, жастардың қазіргі қажеттілігі мен әсіресе болашағына қатысты мәселеге көңіл бөлу.

Бірақ үнемі бірінші немесе екінші кезектегі мәселе бірі бірімен қабыспай жатады, бірақ міндетті түрде өзара тығыз байланысты. Егерде әспеттеп айтар болсақ, бірінші кезектегі мәселе «орт сөндіруші» болса, екінші кезек жастар үшін джарқын болашақ қалыптастыру.

Қолжетімді әлеуметтік зерттеулер әрбір өңірдің егжей-тежейлі мәліметін толық бере алмайды, олар жалпылық сипатта еліміздің барлық жастарын ауылдық және қалалық деп қамтиды.

Сарапшылар сұқбатына сәйкес оңтүстік аймақта өзіне тән дәстүрлі өмір сүру салтына сай өзіндік өмір сүру заңдылықтары қалыптасқа [5].

Экономикалық жағдай

Ауыл жастарының кіріс мен шығыс критерийлерін бағалауда респонденттің 6,2% ауыр қаржылық қиындықтарды бастан кешіретінін, 47,5% тек ең қажетті тауарларды сатып алатынын және қаражаты айтарлықтай шектеулі екенін, 34,6% табысы орташа және 8% ешқандай қаржылық қиыншылық көрмейтінін атаған [4].

Ары қарай сауалнамаға қатысушының 47,5% өз шығынын тек аса қажеттілікпен ғана шектеуге мәжбүр, оларда тіпті базалық тұрмыстық техника алу мүмкіндігі жоқ. Бұл ауылдық жердегі жастардың жартысына

жуығы жайлы өмір үшін қаражат жетіспеушілігін сезінуде дегенді білдіреді. Олардың ең қажетті қаржылық міндеттемені төлеуге қауқарсыздығы табыстың төмен деңгейі мен жұмыссыздықтан хабар береді. Ешқандай қаржылық мәселе жоқ деп нық айтып отырған жастар үлесі небәрі 8,8 пайызды ғана құраған [4].

Мұндай зерттеу нәтижелері алдымен кедейшілік болашақта шешім күтуді қажет ететін өте өекті мәселе екенін, сонымен бірге ауыл жастары арасында кедейшілік әлі де басты проблеманың біріне айналып отырғанын көре аламыз. Себебі әлі де жастардың біраз өмір сапасын жақсарту үшін ешқандай шара қолданбайтыны өкінішті.

«Сауалнамаға қатысқандардың көбінде (78,5%) компьютер немесе ноутбук бар, бұл осы аудиториядағы жоғары цифрлық сауаттылық пен ақпараттық технологияның қолжетімділігінен хабар береді. Бұл онлайн форматта өзін-өзі дамыту мен оқытуға мүмкіндіктің молдығын, сонымен бірге кәсіби және жеке өсу үшін ақпараттық технологияны пайдалану әлеуетін көрсетеді. Сұралғандардың 54,6% яғни жартысынан астамында автомобиль бар. Бұл жастардың осы санатындағы молшылықтың едәуір жоғары деңгейін білдіреді. Сауалнама нәтижелері бойынша респонденттердің 47,5%-ында өз тұрғын үйі бар [4]».

Зерттеу нәтижелеріне қарап отырсақ респонденттің материалдық жағдайын тек жалпылық сипатта көрсетеді, бірақ мұндай мүлікке иелік етудің сапалық көрсеткішіне мән бермеген, мысалы компьютердің болуы үнемі білім алу немесе кәсіптік мақсатта қолдануды білдірмейді, болмаса ол тек көңіл көтеріп бос уақыт өткізу үшін пайдалану мүмкін екендігін ескермейді. Осындай жағдай тұрғын үйге де қатысты, мысалы баспаналы болу әрине жақсы, бірақ ауыл тұрғындары арасында қанша адам үй иесімен бірге тұрып жатқаны белгісіз ғой, ал сандық зерттеуде осындай сапалық зерттеу көрсеткіштері ескерілмей қалады.

«Экономикалық айырмашылықтар: экономикалық мүмкіндіктер мен өндірістік база аймақтарға байланысты ерекше болуы ықтимал. Дамыған оңтүстік аймақ жастарында солтүстік аймақ жастарына қарағанда жұмысқа орналасу мен кәсіпкерлікке қатысты мүмкіндіктер көбірек болуы ықтимал».

«... жер өңдеудің де өз ерекшеліктері бар, мысалы, оңтүстік Қазақстанда мал шаруашылығы мен жер өңдеу солтүстіктегі ауылдарға қарағанда жақсы дамыған, өйткені бұл климаттық өзгерістермен, географиялық орналасуымен байланысты. Міне, сондықтан да оңтүстіктің жастары кез келген жұмысқа икемді болып келеді, ал солтүстік жастарын жұмыс болмағандықтан қалада жұмыс істеуге көбірек тартады» [5].

Қолданыстағы зерттеу әдеттегідей салдар мен нәтижеге бағытталған, алайда ауылдық жерде ауылшаруашылығы мен экономикалық даму мәселесіне ерекше назар аудару қажет.

Ауылшаруашылық ауылдағы экономикалық өндірістің негізі қоғамның базисы болып табылады, ал ауылдағы өмірдің қалған аспектілері аталған базистың туындылары екені белгілі. Сондықтан ауыл жастары туралы

айтқанда ең алдымен ауылдың базисі болып табылатын ауылшаруашылық мәселесі маңызды.

Толымды талдау жүргізу үшін мемлекеттің ауыл жастары мен ауыл қоғамын дамыту үшін ұсынымды әзірлеу мақсатында ауылдық өңір экономикасының құрылымын зерттеу керек және өңірлердің экономикасы, кіріс және шығыс құрылымы туралы мәліметтер қажет.

Әлеуметтік зерттеулерді өңірлердегі өндірістің құрылымын, өндірістік күштерді және ауыл проблемаларын шешуде мемлекет, бизнес, қоғамдық ұйымдар мен басқа да мүдделі тұлғалардың өзара іс-қимылының сәтті үлгілерін ашатын экономикалық сипаттағы мәліметтермен толықтырған жөн болар еді.

Әдеттегідей зерттеулер мен баяндамаларда ауыл жастары үшін жасалған ұсынымдар ауыл жастарының талаптарын талдаусыз көрсетіледі. Ауыл жастары талап ететін артықшылықтарды беру олардың проблемаларын шешпейді, бірақ олардың қажеттіліктерін қанағаттандырады және бұл табиғи емес, керісінше жасанды іс-әрекет болады. Сонымен бірге, осындай көзқарас мемлекет тарапынан тұрақты түрде айтарлықтай шығынды талап етеді, ал бұл өз кезегінде тиімсіз және алға қойылған міндеттерді шешпейді.

Зерттеу нәтижелері негізінде сарапшылар ауылдың өзінде құрылатын инфрақұрылым базасында ауылдық жастардың экономикалық іс-әрекетін ынталандыру ұсынуда және бұл ауыл жастарында жоқ ауқымды инвестицияларды, дағдылар мен тәжірибені талап етеді.

Әлеуметтік жағдай

Ауыл жастары көп жағдайда аяқтан тұрып толыққанды жұмысқа тұрмай жатып ерте жаста немесе жоғары оқу орынын бітірген соң 20-25 жас аралығында отбасын құрады. «Неке жасы: ауылдық жерлердегі кейбір дәстүрлер білім мен мансапқа басымдық берілген қалалық жерлермен салыстырғанда ерте неке жасын білдіруі мүмкін ... респонденттердің 19,8%-ы тіркелмеген некеде тұрып жатыр» [4]. Тіркелген неке азаматтық некеге қарағанда ерлі-зайыптылардың жеке және мүліктік құқықтарын қорғауда заңдық кепілдік береді. Бұл ретте, қазақтарға қарағанда орыс этносының өкілдері азаматтық некеде тұруға бейім.

Кейбір ауылдық жерлерде, әсіресе дәстүрлі қоғамдарда, қалаға қарағанда ертерек отбасын құру үрдісі байқалады. Бұл дәстүрлер мен мәдени нормалардың сақталуына байланысты, оған сәйкес, ерте неке мен отбасын құру әлеуметтік мәртебе мен әлеуметтік интеграцияның маңызды аспектісі ретінде қарастырылады [4].

Жалпы, оңтүстік аймақта ерте отбасылы болу, ата-анамен және үлкен туыстармен бірге тұру, сондай-ақ отбасы мүшелері тарапынан қолдау алу тән. Респонденттердің пайымдауынша, күшті отбасылық байланыс белгілі бір жерде тұрудың себебі болып табылады.

Жас әйелдер тұрмыс құрып балалы болғаннан соң үй шаруашылығын жүргізіп және жұмысқа орналасуға ұмтылмайтынын атап өткен маңызды,

өйткені мұндай жағдай оларды басқа отбасы мүшелеріне тәуелді етеді және қосымша еңбек ресурстарын босатуға мүмкіндік бермейді.

Жастардың артықшылықтары мынадай: ұтқырлық, жақсы денсаулық, жоғары бейімділік, тез үйренуге деген қабілеттілік.

Жастарды айқындау үшін жастық ценз қолдану маңызды 14-тен 35-ке дейінгі жас арасында кез-келген іс-әрекет үшін айтарлықтай физиологиялық мүмкіндіктері болады, одан кейін физикалық және басқа да кез-келген белсенділік төмендейді және мүмкіншіліктер азаяды. Сондықтан аталған жасты прагматикалық тұрғыдан пайдаланған жөн.

Ауыл жастарының ерекшелігі қалалық ортаға көшу ғана емес, сонымен қатар ауылдық жерге қайтып орала алатын мүмкіншілігі бар боса, ал мұдай мүмкіндік қалалық жастарға тән емес.

Барлық жастар үшін шешуші фактор өзінің жеке баспанасын сатып алу мүмкіндігінің болуы. Тұрғын үй сатып алу үшін арналған қолданыстағы бағдарлама ең алдымен орта деңгейден жоғары тұрақты табысы, бірнеше жыл бойы жинақтаған зейнетақы қоры бар және қолдау көрсетуге мұқтаж халықтың белгілі бір санатына жататын (жас отбасы, әскери қызметкерлер және т.б.) қала тұрғындарына бағытталғанын атап өткен жөн.

Ауылдық жерде үй салумен жеке кәсіпкерлердің де, мемлекеттік құрылымдардың айналыспайтыны, сондай-ақ жалпы ауылдық тұрғындар үшін ипотекалық бағдарламаның болмау факторы үлкен рөл ойнайды.

Ауылдық жерде үй салу тек өз есебінен және өзінің күшімен ғана мүмкін. Сонымен қатар, осындай мақсат үшін берілетін жер телімдерінің саны мен көлемі де шектеулі.

Ауыл тұрғындары тұрмысының еңбек қажеттілігі ауыл жастары өмірінің стратегиясына айтарлықтай із қалдыруда. «Ауыл жастарының қалаға қоныс аудару үрдісін ескере отырып, жоғарыда айтылғандардың негізінде, негізінен ол еңбек қызметінде жұмыссыздыққа дейін өзін жүзеге асыру мүмкіндіктері шектеулі, мәдени, медициналық және сауда қызметін көрсету деңгейінің төмендігі сияқты әлеуметтік-экономикалық факторлармен детерминацияланған деген қорытынды жасауға болады» [6].

Кәсіби, материалдық және әлеуметтік тұрғыдан жетістікке жетуге деген ұмтылыс ауыл жастарын қалаға көшуге итермелеуде. Ең танымал бағыттар Астана және Алматы қалалары.

Жалпы, ауылдық жерлерде жастардың қалуы үшін белгілі бір айтарлықтай ынталандырулар жоқ.

Болашақта ауыл жастарының қаладан өз ауылына оралу үрдісі зерттеуге де жетерміз.

Бос уақыт

Ауылдық жерлерде жастар үшін айтарлықтай қарапайым, көп мөлшерде ақша мен күшті қажет етпейтін бос уақытты өткізудің көптеген түрлері спорттық ойындар және жарыстар (футбол, бокс, күрес, ат шабу спорты),

музыкалық өнерге қатысты ойын-сауықтар (дискотека, музыкалық аспаптарда ойнау), мерекелер, отбасылық салтанатты кештер қолжетімді.

Ауыл жастарының жастар ұйымы жұмысына қатысу белсенділігі төмен болады [6], себебі жастар ұйымы мен қозғалыстардың өздері ұйымдасуы мен жұмыс жасауы әлсіз жолға қойылған, сондықтан хабарламалық ақпарат жоқтың қасы болуымен түсіндіруге болады.

Қалалық жерлерде жастар ұйымдары белсенді жұмыс жасауы олар оқу орындар базасы, кәсіби мамандар мен инфрақұрылымның біршама жақсы жолға қойылуымен байланысты, ал ауылдық жерлерде мұндай база құру қиынға соғады, бұндай бастаманы ауылдың өзінде ерікті түрде немесе қоғамдық бастама арқылы құруға сенім артуға болмайды.

Бос уақытты ауылдық жерлерде ұйымдастыру мен өткізу, инфрақұрылымдық шектеулерден басқа, аға ұрпақ пен мемлекеттік билік өкілдерінің қолдауымен байланысты. Ауылдық жерде қалыптасқан белсенділік түрлері жергілікті атқарушы биліктің еркі мен ресурсына байланысты болып келеді. Көбінесе бос уақытты өткізу іс-шаралары саяси партиялар мен түрлі қоғамдық қозғалыстардың ықпалы мен аясы мағынасында болуымен, сайлаушыларды жұмылдыру, ауыл жастарының мәселесіне қатысы жоқ оқиғаларға назар аудару мақсатымен өткізіледі.

Қалалық орта мен ауылдық жердегі бос уақытты өткізу шараларын салыстырсақ, қала жастарға бос уақытты пайдалы да тиімді өткізу үшін көбірек мүмкіндік ұсына алатыны сөзсіз. Бұл тек қолжетімді инфраструктураның болуымен ғана емес, төленетін қаражатқа байланысты. Кеңестік кезең тәжірибесіне жүгінер болсақ, ауылдық жерлерде бос уақытты өткізу орталығы кинотеатр қызметін дәрісхана, көркемөнерпаздар қойылымы, клуб, спорт секцияларын және кітапхананы ұсына алатын ауылдық клубтардың кең желісі дамыды. Бұл тәжірибенің кейбірін бүгінде қолдануға әбден болады.

Білім беру

Ауыл мен қала арасындағы алшақтық білім беру мен алудағы сапа теңсіздігі боып отыр. Зерттеушілер әлсіз инфрақұрылым мен кадрлық әлеует (потенциал) ауыл мектебіндегі білім беру тиімділігін төмендігін атап өтті болады [6].

Кәсіптік білім алу тек қалада және мемлекеттік бағдарламалар мен өз қаражаты есебінен арқылы болуы мүмкін.

Сонымен қатар, ауыл жастары шетелдік оқу орындарында білім алуға құлшынысы болмайды, өйткені олар бұндай үлгіні, мүмкіндікті ауылдық жерлерден көрмеген. Зерттеу авторлары шет тілдерін, ең бастысы ағылшын тілінің нашар меңгеруі, оның ауылда ғана емес қалада да қолдану мүмкіндіктері мен перспектива болмауынан деп атап өтеді.

Жалпы алғанда, ауыл жастары мен мемлекеттік жастар саясатының өмірлік стратегиялары орта және қосымша білім алу үшін жағдайларды

жақсартуға, сондай-ақ мемлекеттік гранттар мен стипендиялармен қамтамасыз етілген жоғары оқу орындарына түсуге бағытталған.

Тағы бір мәселе- жоғарғы оқу орындарын бітіргеннен кейін ауыл жастарын жұмысқа тарту, өйткені ауылдық жерлерге оралу көбінесе түлектер үшін тиімсіз әрі перспективасыз болады. Ауылдарда жұмыс орындары мен ұсыныстардың болмауы қалалардан жұмыс іздеуге ықпал етеді. Соның салдарынан түлектер біліктілігі жоқ жұмыс күшімен және әлеуметтік кепілдіксіз жұмысқа орналасуға мәжбүр болады.

Сонымен қатар, зерттеушілер Қазақстан Республикасының шекарасындағы шет елдік қалалардың ауыл жастарын әсер ету факторын да назардан тыс қалдырады. Мысалы оңтүстік шекарадағы Бішкек пен Ташкент сияқты ірі шетелдік қалаларға жақын тұрудың жастар үшін әлі анықталмаған салдары бар екені сөзсіз. Дегенмен, бұл қалалар Қазақстанның ауыл жастары үшін де магнит болып табылады деп айта аламыз. Бұл тұжырымдама бірқатар ірі магнитті қалалар орналасқан Ресей Федерациясының шекарасына жақын орналасқан ауылдық аймақтарға да қатысты.

Ауыл жастарының ауылға оралуындағы материалдық және моральдық стимулдары тиімді бола бермейді, өйткені қалада талантты, белсенді және де бәсекеге қабілеті жастар үшін мүмкіндіктер әрқашан болады. Сондықтан ауыл жастарының ауылда өз әлеуетін жүзеге асыруға көмектесетін стимул ғана емес, мотивацияны да анықтау керек.

Еңбек және жұмыспен қамту

Ауылдық жерде жұмысқа орналасу және мансапқа жетудің келешегі бірнеше бағытты қамтиды [7]:

- 1) ауылшаруашылығы саласы бойынша сауда, қызмет көрсету (жеке кәсіпкерлік) секілді әлеуметтік кепілдіксіз ресми және бейресми жұмыс;
- 2) кәсіпкерлерге жалдану (көбінесе маусымдық) - ресми және бейресми;
- 3) мемлекеттік және бюджеттік ұйымдағы қызмет (мектептер, ауруханалар, әкімдіктер және басқа да мекемелер) - әлеуметтік кепілдігі бар ресми еңбек.

Ресми түрде еш жерде жұмыс істемейтін, бірақ денсаулығында кінәраты бар ауыл тұрғындарының міндетті әлеуметтік медициналық аударымы (МӘМС) төлей алмауы салдарынан, тек шұғыл түрде көрсетілетін медициналық көмекті ғана ала алуы туралы мәселе жиі назардан тыс қалады. Бұл жағдайда жоспарлы медициналық көмек тек ақылы негізде көрсетіледі.

Сондай-ақ, бейресми жұмысқа орналасу ауыл жастарын еңбек демалысы, әлеуметтік жәрдемақы және зейнетақы жарналары секілді әлеуметтік кепілдіктен айырады.

Мемлекеттік қолдау шараларын әзірлеуде жастардың бос уақытын тиімді өткізу, білім беру, заманауи инфрақұрылымды құру және сапалы медициналық көмек көрсетуді ынталандыруға арналған ұсыныстар ойға қонымды болып көрінеді.

Алайда, бұл мемлекеттік саясатқа кері әсер етуі мүмкін, өйткені бұл ұсыныс ауылдың түпкі мүдделерін емес, керісінше ауыл жастарының қажеттіліктерін қанағаттандыруға көбірек бағытталған. Ауылдың байырғы мүдделері ауылшаруашылығымен, оның ішінде егін және мал шаруашылығымен және басқа да салалармен тығыз байланысты екендігін ескеру қажет.

Тиімсіз ауылшаруашылығы салдарынан өнімдердің бағасы төмендейді, жалақы мөлшері азаяды. Сол себепті жастар да, тіпті аға буын өкілдері де ауылда қалуға құштарлық танытпайды.

КСРО билігі жүргізген ауылды әлеуметтік қамсыздандыру және қолдау шаралары жастардың қалаға кетуіне жол бермеді.

Тиімді және табысты ауыл шаруашылығы тек ауыл жастарын ғана емес, жалпы ауыл тұрғындарына түбегейлі әсер етіп, олардың ауылда қалуына толықтай әсер етуі мүмкін.

Күтілетін нәтижеге жету үшін ауыл жастарының мәселесін шешу жеткіліксіз, ол тек уақытша нәтижеге ғана жеткізеді.

Ал ауылшаруашылығы өндірісін интенсификациялау тұрғындардың ауылда қалуына ғана емес, қаладан адамдардың көшіп келуіне себеп болады.

Ең алдымен, мемлекеттің күш-жігерін ауылшаруашылығын қолдауға, оның артық шығындалмауына, нарықта өнімдерді қабылдайтын нүктелер мен логистиканы жетілдіруге жұмсау қажет. Жеке шаруақожалығы немесе фермерлік бастамалар мемлекеттік және жеке сектор арқылы қолдау тауып, барлық қолжетімді шаралар арқылы дамытылуы тиіс.

Ауылшаруашылығына инвесторларды тарту мен бизнеске қолайлы жағдай жасауды мемлекет өз қолына алса, бұл ауыл үшін ең үлкен қолдау болмақ. Алайда, ең алдымен, мемлекет ауылдағы бизнесті құру, дамыту мәселелерін шешуге, оның ішінде жер мен өндіріс құралдары секілді жеке меншікті қорғауға қатысуы керек.

Ауыл жастары мен ауылды дамытудың реформаларын анықтауда ауыл және ауыл шаруашылығы қызметіне байланысты зерттеулер өте маңызды.

Қорытынды

Ауыл жастары мәселесіне қатысты қолданыстағы зерттеулер мемлекеттік саясатты қолдау шараларын талдау және одан әрі әзірлеу үшін негізгі ақпарат көзі болып табылады. Зерттеулер топтамасына сәйкес мемлекеттік органдарға ауыл жастарының өзекті мәселесі, жай күйі, олардың қажеттілігі мен талаптары белгілі екені айқын.

Зерттеу авторлары назар аударуға тұратын реформаларды қолдау шараларын ұсынады. Сонымен қатар, сандық әлеуметтік зерттеулік көрсеткішке сүйенген, ал ауыл жастарының сапалық параметрлері бойынша зерттеулер жүргізілмеген.

Ауыл жастары бойынша жүргізілген әлеуметтік зерттеу нәтижелері сандық көрсеткіштің өзгеруі тұрғысынан ғана белгілі бір саяси шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Бұл жастар саясатына қатысты шешім

қабылдау жасырын және айқын емес сапалық көрсеткішті есепке алмай, сандық көрсеткішті жақсартуға ғана тұтастай бағытталғанын меңзейді. Сапалық әлеуметтік зерттеуді ескере отырып, алдағы уақытта терең сұқбат, фокус дискуссия және басқа да далалық зерттеулерді жүргізу маңызды.

Жалпы, әлеуметтік зерттеуді саралау Қазақстан Республикасының оңтүстік аймақта ауыл жастары екі ірі мегаполис Алматы және Шымкент қаласы жанында орналасқан Алматы және Түркістан облысында шоғырланған деген қорытынды көрсетті.

Ерлер санының әйелден айтарлықтай артуы, ерте некеге тұру, некесіз өмір сүретін жастардың едәуір саны байқалады.

Ауыл жастарының ең өзекті мәселелері: жұмыссыздық, несие алушы жастар үлесінің артуы, біліктілігі төмен еңбек, жалақының төмен болуы жалпы әлеуметтік жағдайдың төмендігі болып қала береді.

Білім беруге, медициналық қызметтерге, ақпаратқа қол жеткізудегі, бос уақыт пен демалысты өткізудегі теңсіздік мәселесі шешілмеген күйінде қалып отыр.

Зерттеулердің ешқайсысы ауыл жастарын және жалпы ауылды жан-жақты зерттеуге назар аудармаған. Ауылшаруашылығы ауылдық жерде экономикалық өндірістің негізі ретінде назардан тыс қалып жатыр. Өндірістің экономикалық базасын есепке алмай, ауыл жастарына бағытталған бастамалар жүзеге аспай қалу қаупі бар.

Ауылда тұратын жастар ауылшаруашылығымен айналысуға бейімделіп, ол табысты және бәсекеге қабілетті кәсіпке айналуы қажет. Ауыл жастарын ауылға тән емес кәсіп қызмет түріне тарту, және ауылдан қала шығаруға тырысудың да сәтсіз бастамаларға айналу қаупі бар.

Ауылдағы еңбек ауыр күрделі және тиімділігі аз болып қала береді. Мемлекет пен мемлекеттік емес қатысушылар ауылшаруашылық бизнесін жүргізу үшін жағдайды жақсартуға қатысуы керек.

Алдағы уақытта жүргізілетін зерттеулер, ең алдымен, белгілі бір аймақтағы ауылшаруашылығы мәселесін шешуге бағытталуы керек, содан кейін ғана ауыл жастарын дамыту мәселесімен айналысуға болады.

Зерттеуді қаржыландыру көзі: Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырды (№ АР15473328 гранты).

ӘДЕБИЕТТЕР.

1. Закон Республики Казахстан «О государственной молодежной политике» // URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000285> (қаралған күні: 01.10.2023)
2. Шайкин Д.Н. Социально-экономические аспекты использования труда молодёжи в Республике Казахстан: На примере Северо-Казахстанской области/диссертация. ВАК РФ 08.00.05, кандидат экономических наук. г.Омск.
3. Численность населения. Демографическая статистика // URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/dynamic-tables/> (қаралған күні: 01.10.2023)
4. «Социокультурные аспекты развития сельской молодежи». Аналитический доклад по результатам социологического исследования: НИЦ «Молодежь», Астана, 2023. –103 с.
5. «Қазақстан жастары – 2022» ұлттық баяндамасы. = Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2022». = National report "Youth of Kazakhstan - 2022". – Астана, 2022. – 384 с. Научно-исследовательский центр «Молодежь». ISBN 978-601-7857-58-5 // URL:<https://eljastary.kz/ru/reports/18912/> (қаралған күні: 01.10.2023)
6. «Социальное самочувствие и актуальные проблемы сельской молодежи Казахстана» / Нур-Султан: НИЦ «Молодежь», 2019. – 178 с.
7. «Молодежь на рынке труда: востребованность, возможности и перспективы»: НИЦ «Молодежь», Астана, 2023. – 129 с.

REFERENCES:

1. Zakon Respubliki Kazakhstan «O gosudarstvennoi molodezhnoi politike» [Law of the Republic of Kazakhstan "On State Youth Policy"] // URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000285> (accessed: 01.10.2023).
2. Shaikin D.N. Sotsial'no-ehkonomicheskie aspekty ispol'zovaniya truda molodezhi v Respublike Kazakhstan: Na primere Severo-Kazakhstanskoi oblasti/dissertatsiya. [Socio-economic aspects of the use of youth labor in the Republic of Kazakhstan: On the example of the North Kazakhstan region / dissertation]. VAK RF 08.00.05, kandidat ehkonomicheskikh nauk. g.Omsk. [Higher Attestation Commission of the Russian Federation 08.00.05, Candidate of Economic Sciences. Omsk.]
3. Chislennost' naseleniya. Demograficheskaya statistika [Population size. Demographic statistics] // URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/dynamic-tables/> (accessed: 01.10.2023).
4. «Sotsiokul'turnye aspekty razvitiya sel'skoi molodezhi» [Sociocultural aspects of the development of rural youth]. Analiticheskii doklad po rezul'tatam sotsiologicheskogo issledovaniya: NITS «Molodezh'» [Analytical report on the results of sociological research: National Research Center "Youth"], Astana, 2023. – 103 p.
5. «Qazaqstan zhastary – 2022» ulttyq bayandamasy. = Natsional'nyi doklad «Molodezh' Kazakhstanana – 2022». = National report "Youth of Kazakhstan - 2022". – Astana, 2022. – 384 s. Nauchno-issledovatel'skii tsentr «Molodezh'». ISBN 978-601-7857-58-5 // URL: <https://eljastary.kz/ru/reports/18912/> (accessed: 01.10.2023).
6. «Sotsial'noe samochuvstvie i aktual'nye problemy sel'skoi molodezhi Kazakhstanana» [Social well-being and current problems of rural youth of Kazakhstan"] / Nur-Sultan: National Research Center "Youth", 2019. – 178 p.
7. «Molodezh' na rynke truda: vostrebovannost', vozmozhnosti i perspektivy» [Youth in the labor market: demand, opportunities and prospects]. National Research Center "Youth", Astana, 2023. – 129 p.